

МАГИЯТА НА РОДОПИТЕ, ИЗРАЗЕНА ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКАТА АРХИТЕКТУРА, ЖИВИТЕ ТРАДИЦИИ И ПЪСТРИЯ ФОЛКЛОР НА ШИРОКА ЛЪКА

Десислава Алексова

Родопите са населявани от дълбока древност. Из цялата планина са пръснати градчета, селца и махали, някои с хилядолетна история. Повечето от тях и днес живеят със своя спокоен ритъм, други са изоставени и се превръщат в истински музеи на открито. В много от селата вече има уютни семейни хотели и гостоприемни къщи за гости.

Родопите са разположени на кръстопът, където през вековете са се срещали, сблъскали и преплитали различни култури, за да оформят една истинска мозайка от обичаи, вярвания и традиции, до която днес може да се докосне всеки.

Църковни камбанарии и минарета се издигат редом едни до други из родопските села, хората почитат заедно езически, християнски и мюсюлмански празници.

Много стари занаяти се практикуват и до днес, а старите родопски къщи будят възхищение с майсторството и изкуството на своите строители. Фолклорът на планината омайва с широтата и красотата си, в които е вплетена родопската душевност.

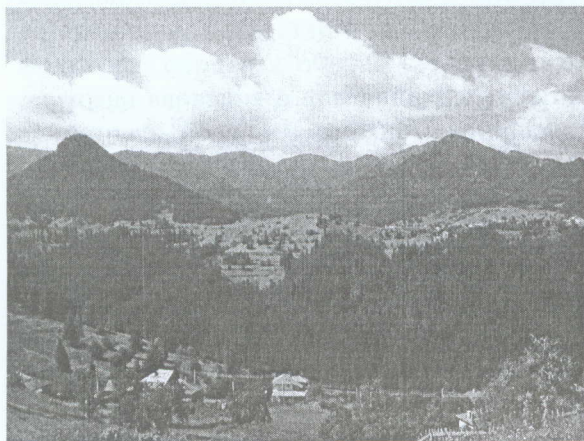
В областта на жилищната архитектура, родопската архитектура от миналото показва едни от най-живописните типове на жи-

лищни сгради в българското архитектурно наследство. В историческото си развитие родопската архитектура ни показва и високото строително майсторство, и културата на своите създатели.

Много от най-старите родопски архитектурни паметници са загинали, но останалото и запазеното трябва да бъде съхранено. Родопските архитектурни паметници са важна част от културата на народа и трябва да се включват в специализирани туристически маршрути, съчетани с други форми на туристическата дейност.

Най-типичната представа за Родопите са къщите — уникални, в национален стил, те хармонизират с планинския пейзаж. В родопските селища са запазени прекрасни образци на родопската жилищна архитектура от епохата на Възраждането. Тези отделни родопски къщи, ансамбли и архитектурни резервати представляват особен интерес за развитието на туризма.

Българското Възраждане в Родопите започва късно, но само за един век създава неповторима архитектура — характерна с високи каменни приземия, силно изразени еркери, поредица от прозорци на жилищните

етажи, покриви от каменни плочи и стройни бели комини с различни, оригинални завършеци. Единични и двойни симетрични къщи, църкви с високи камбанарии, малки дворове с високи каменни огради, мостове и чешми с оригинални надписи, живописни улични ансамбли съставляват атмосферата на родопските възрожденски селища.

Родопската къща е извънредно оригинална. Достатъчно е веднъж да се посети някое родопско селище, за да не се забрави никога вече неговият архитектурен облик. Голяма част от тези шедьоври на българската народна архитектура са обявени за единични или групови паметници на културата.

Външните стени на родопските къщи във всички етажи са каменни, с изключение на южната стена на най-горния етаж. Дървените пояси са оставени неизмазани. Суровият вид на каменното тяло позволява да се открояват ярко белосаните, оградени с дъсчени рамки стени на одърите, чардаците и на силно издадените напред къшкови.

Характерна особеност на родопската къща е празното пространство на приземието — т.нар. вътрешен двор. В него се прибирали животните, складирали се дърва, пазел се стопанският инвентар. Вътрешен двор се нарича и откритото отпред пространство под чардака. В по-късните и по-големи къщи част от пространството на вътрешния двор се прегражда и се оформят отделни помещения за обор и зимник. Във вътрешния двор се намира и тясната, стръмна дървена стълба за етажите.

Композиционен център в разпределението на етажа е чардакът, около който се разполагат другите жилищни и сервизни помещения. С годините се увеличават изискванията към отделните елементи на жилището, формите се развиват и обогатяват. Това дава отражение и на външната архитектура, която добива по-голямо очарование. Наклонените терени, с къщи върху тях, създават неповторими панорами и архитектурно-художествени ансамбли.

В последния етап на развитие на родопската възрожденска къща все повече се използва симетричната концепция, подчертаващо умението на родопския майстор. Строителството на двойни братски къщи, демонстрира икономическото издигане на

техните собственици. Като израз на тази мощ се появяват и единични къщи с монументални обеми, понякога на три етажа.

Най-чистите примери на родопската архитектура се допълват и от богат художествен детайл — дървени тавани с апликирани профилирани летви в геометрични форми; на чардаците се появяват квадратни решетки; прилагат се стилизирани форми от растителния свят за украса, съчетани с изящни орнаменти.

Натрупаните изследвания и обстоятелни проучвания могат да бъдат събрани и показани в Музей на родопската къща — с макети, фотоси, чертежи и друга документация, оформена по периоди и с характерни представители на родопската къща. Това би позволило създаването и на уникален туристически център с информация за туристически маршрути в отделните родопски селища — архитектурно-етнографски резервати.

Духът на отминалите времена и типичната родопска атмосфера може да се почувства най-добре в някой от етнографските резервати — Широка лъка, Момчиловци, Стойките, Гела, Могилица, Езерово, Буката. Сгъсени в планината, те предлагат забележителни образци на жилищната архитектура.

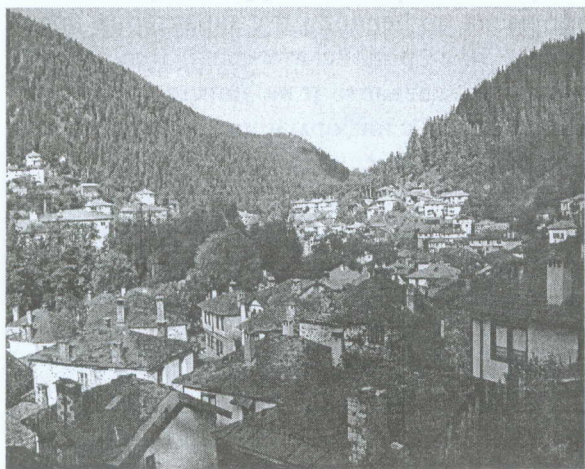
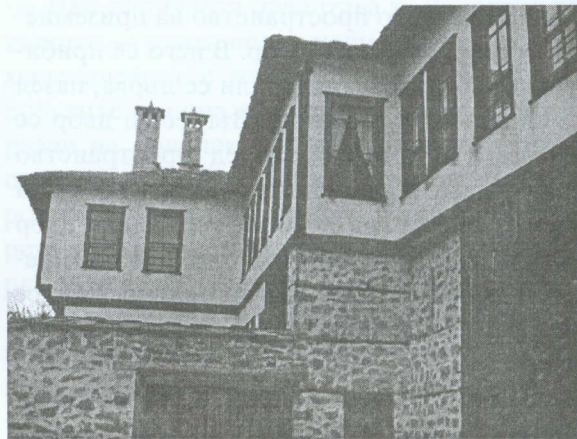
Родопските къщи са разположени свободно и непринудено върху слънчевите склонове на долините в живописни групи и махалички. Всяка къща се различава по нещо от другите в улицата — има свои присъщи черти и в същевременно е близка по своята архитектура на съседните къщи. Всяка от тях носи освен нюансите, характерни за дадено селище и район, и общите белези на родопската къща.

Тук чардакът е наричан одър, а понякога потон, стенните долапи са мусандри, килерът е клет или кльот. В центъра на стенните долапи в по-богатите къщи има малка полукръгла, повдигната над пода ниша, наричана цветник, често украсена със стенопис. Таваните са декорирани с апликирани геометрични орнаменти, по рядко с резба, и обикновено са оцветени. Къщите са покривани с каменни плочи, наричани тикли. На върховете на покривите и комините често са поставяни бели конусообразни каменни

„стърчушки“, наричани кукли. Родопските комини са изключително оригинални, с богат художествен завършек — групирани са по два, свързани помежду си с каменна плоча. Оформянето на комините е твърде самобитно, чрез декоративни мотиви, които наподобяват народните шевици и тъкани.

Широка Лъка е символ на родопската култура и дух, събрала и съхранила в себе си уникалния усет на родопчанина за красотата и хармония. Селото е разположено амфитеатрално на двата бряга на река Широколъшка, в подножието на североизточните склонове на Перелишкия дял на Западни Родопи и югозападните склонове на Чернатица. Селището съществува на това място от XVII век, след една от най-жестоките вълни на насилствено помохамеданчване на родопското българско население от турските поробители.

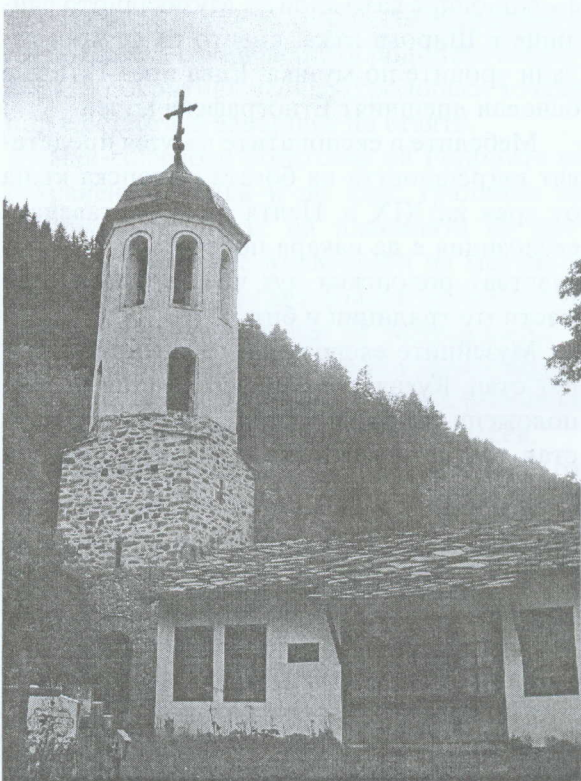
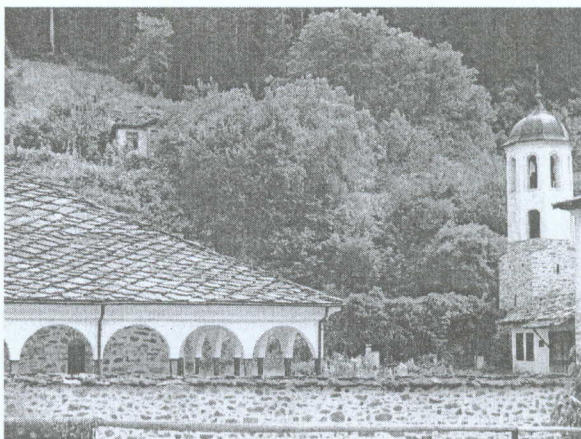
Селото е архитектурно-етнографски резерват, известен с патриархалните си тради-

ции и обичаи и с единственото в България Средно музикално училище за фолклорно певческо и изпълнителско изкуство. Широка лъка е едно от най-запазените села в Средните Родопи както с къщите си, така и с почти непокътнатата улична мрежа. Къщите са групирани в няколко естествени ансамбли: Згуровски, Църковен, Чаршийска улица, Купището и Каровския. Извън тях съществуват и единични архитектурни паметници: мостове, църкви и параклиси. Най-ранни са къщите на капитан Никола (1802) и Владишката къща (1892). По-голямата част от останалите са строени през втората половина на XIX в. и началото на XX в. Името на селото идва от сравнително широкото речно разклонение „лъка“ на едноименната река. Първите заселници на това място и техните поколения до ден днешен са запазили чисто българското си самосъзнание и православна християнска религия.

В архитектурно отношение, болшинството от по-старите къщи се отнасят към типа „голяма родопска къща“. Те са двуетажни, с еркери, високи каменни комини, дебели зидове, ковани врати, малки прозорчета, вътрешни дървени стълби. Най-интересните сгради — паметници на културата са Сгуровският конак, Калайджийската къща, в която е уредена местната етнографска музейна сбирка и картинна галерия, Каровските къщи, старинните мостове на Широколъжската река, църквата „Св. Успение Богородично“ и др. В Етнографския музей има експозиция на традиционните занаяти. В сградата на старото манастирско училище е разположен Международен екоцентър.

Църквата „Св. Успение Богородично“ в с. Широка лъка е архитектурен и художествен паметник. Построена е през 1834 г. със султански ферман, само за 38 дни и осветена на 20 юли 1835 г. от Пловдивския митрополит Никифор. Църковният ансамбъл се състои от църква, костница и килийно училище. Цялата вътрешност на храма е украсена със стенописи, положени през различни периоди. Предполага се, че иконите в църквата са изографисани през 1835—1836 г. от зограф Захари и брат му Димитър от Самоковската художествена школа. Стенописите са дело на Радослав Българов, самоук зограф от с. Павелско.

През 1878 г. в селото се настанява със своя щаб, прославеният Капитан Петко войвода. Къщата, в която квартирувал войводата е отбелязана с паметна плоча, а през 2001 г. е издигнат паметник в чест на годишнина от рождението му. В Широка лъка се намира и родната къща на големия български родолюбец Екзарх Стефан, помогнал за спасяване на българските евреи през Втората световна война.

Етнографската музейна сбирка в с. Широка лъка е уредена в една от най-забележителните възрожденски къщи на селото — Згу-

ровия конак. Сбирката представя основните моменти от бита и културата на местното население: тъкачество, мандраджийство, както и традиционна всекидневна и гостна стая на ширококоляшката къща.

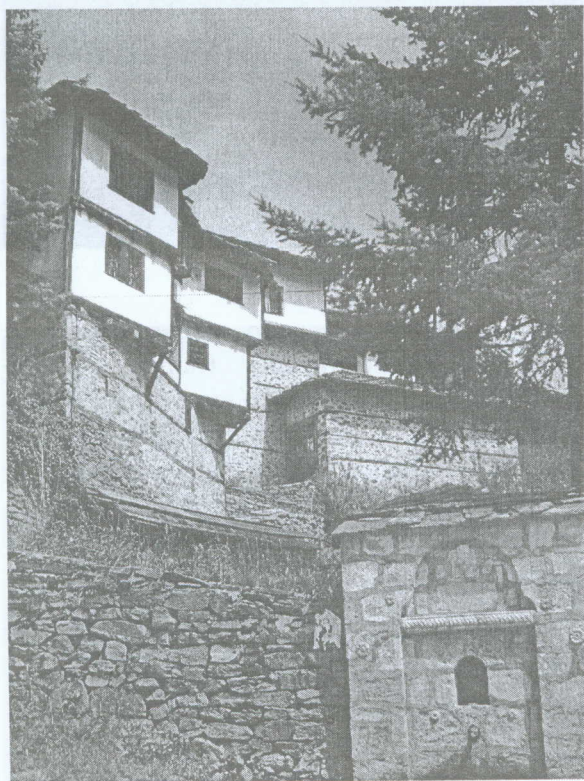
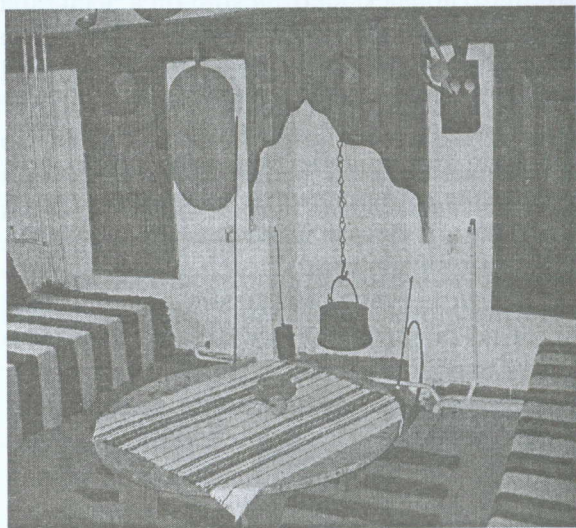
Къщата, обявена за паметник на културата, е с дълга история. По времето на Османската империя, сградата е превърната в конак на местния владетел Салим ага, където той е живял със семейството си. След Освобождението през 1886 г. жител на Широка лъка — Згуро Кехая, купува къщата и години наред тя е дом на семейството му и на неговите наследници. През XX в. къщата функционира като клон на Музикалното училище в Широка лъка, където са се провеждали уроците по музика. Едва през 1976 г. е основан днешният Етнографски музей.

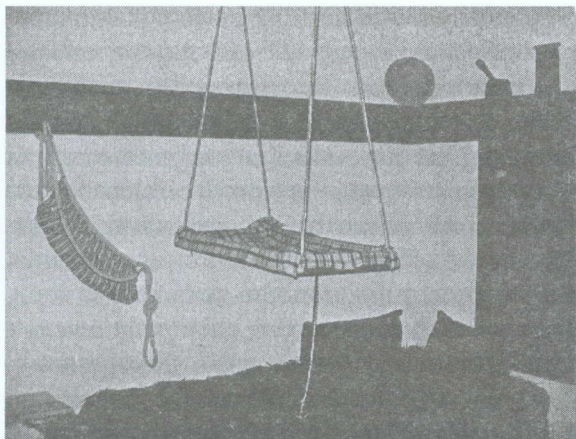
Мебелите и експонатите в музея представят вътрешността на богата родопска къща от края на XIX в. Целта на представената експозиция е да накара посетителите да почувстват родопския дух чрез докосване до местните традиции и бит.

Музейните експозиции са представени в пет стаи. Кухнята и овчарската стая са разположени на първия етаж, а невестинската стая, гостната, спалнята, наред с експозиции

на звънци и кукерски маски са представени на втория етаж. Характерното е, че във всяка една стая има огнище, а прозорците са с красиви дървени решетки, които позволяват да се гледа само от вътре навън.

В кухнята мебелировката се състои от две легла, кръгла маса, газова лампа, стан, разположен в лявата част на стаята, и типичните за родопските къщи „мусандри“ — вградени в стените шкафове, където са били съхранявани кухненските принадлежности.

Целта на експозицията в овчарската стая е да представи типична планинска овчарска колиба. Мебелите са семпли: две тесни легла, ниска кръгла масичка, огнище с голям казан за приготвяне на курбани. До стената е пресъздаден овчар, облечен в типични овчарски дрехи, а непосредствено до него са подредени големи родопски звънци — тюмбелеци.

Фронтално срещу стълбите е окачен голям портрет на великия борец за свобода Капитан Петко войвода. На втория етаж от двете страни на фойето са експонирани разнообразни кукерски маски, изработени от местни дърворезбари и дарени на музея, и характерните родопски чанове и тюмбелеци.

В невестинската стая е представен чеизът на мома от богато родопско село, наречен „руба“, който се състои от одеяла, килими, китеници, халища, кърпи и пр. Представени са типични сватбени облекла, украсена с цветя сватбарска бъклица за ракия, както и типичната декорирана с цветя талпа, над която се е плисвало вода за здраве и благополучие на младото семейство.

Стаята на младото семейство е семпла, но практична — с голямо легло, окачена на тавана люлка за бебето с приспособление за люлеене от леглото, шкаф за бельо, шевна машина и типичните родопски мусандри.

Гостната се състои от празно пространство в средата, предназначено за провеждане на седенки, и дълги пейки, разположени ъглово срещу вратата и аранжирани с множество възглавници, покрити с типичните бели кърпи с дантела. Джезвета за кафе и поднос, дървени прибори, предназначени за сервиране и почерпка на гостите, напомнят

за духа и обичаите на отминалите времена и ни потапят в специфичната родопска атмосфера, а покритият изцяло с родопски козаци под е естествен завършек на стаята.

Най-голямото богатство на Родопите са съхранените, живи и до днес традиции на родопчаните. Духът на планината се преражда в красивите дърворезби на местните майстори, в кадифения блясък на изящните съдове, изкусно изваяни от медникарите, в ръчно изработените текстилни пана с характерни родопски багри, в прочутата родопска каба-гайда и нейната завладяваща песен.

Основният поминък на родопчани от хилядолетия е скотовъдството. Прочути са безчислените стада каракачански овце (от вече изчезваща местна порода), кръстосвали някога планината от Тракийската низина до Бяло море. В тясна връзка с процъфтяващото XVII—XIX век овцевъдство се развиват и редица занаяти: тъкачество, кожарство, бояджийство, медникарство и златарство.

Вековните гори в Родопите са дали изобилен материал за развитие на **дърворезбарството** и други занаяти, свързани с обработката на дърво: бъчварство, производство на мебели и други предмети на бита. Изкуството на дърворезбата днес се съхранява от майсторите в с. Момчиловци и Широка лъка, а Могилища се слави с бъклиците си.

Дървопластиката се развива почти във всяко родопско село. Майсторите са притежавали умения за изработването на разнообразни предмети, пособия, уреди и съдове за бита от различна дървесина, които украсявали според индивидуалното си естетическо възприятие. През Възраждането били търсени умело направените бъчви,

каци, ведра, бъкели за пренасяне на вода и спиртни напитки, бъклици за вино и ракия, майсторски украсени ракли с резбовани или рисувани слънца, геометрични и растителни орнаменти.

Медникарството се е зародило още през VII–IX в., а медникарите от десетилетия са най-почитаните сред занаятчиите в Родопите. Център на медникарството на значителна част от Южна България е бил град Устово. До 1948 г. близо 100 медникари работели в Устово, създавайки съдове и подноси, сервизи за ракия и кафе, чаши, купи, тигани и тави с елегантен и семпъл дизайн и изящно гравирани орнаменти и стилни акценти, поставени чрез отделни детайли, които са изискано допълнение към общата композиция. Безспорни образци на това изкуство са съдовете със сложни форми — сахани, джезвета, кани, манерки за вода, легени с геометрична и растителна украса, творческо превъплъщение на естетическия усет и индивидуално възприятие на родопските медникари. Медните шедьоври са изпълнени в различни техники — киселинно разяждане, изковаване и ажурено гравирание. Съвременен център на медникарството е град Смолян, където местните майстори, поддържат жива традицията в обработката на мед.

Традицията в обработката на злато и благородни метали в Родопите — **куюмджийството**, датира още от времето на траките. През XIX в. няколко родопски селища се оформят като златарски центрове — Момчиловци, Соколовци, Петково, Устово, Райково, Беден, Златоград, където са изработвани изящни накити от сребро и злато — ковани колани, гривни, обеци, пръстени, игли за коса, както и най-престижните украси — подбрадник, прочелник, косичник, кюстеци (специални верижки за джобни часовници или за накити). Запазените образци показват значителното умение да се съчетават материал, форма, предназначение и владееене на детайлната украса. Златарското майсторство е ясно изразено в кандилниците, обковите за евангелия и икони, чашите за причастие и други обредни вещи, съхранени в родопските църкви и манастири. Днес малкото майстори на това изкуство се обучават в Средното художествено училище по приложни изкуства в град Смолян.

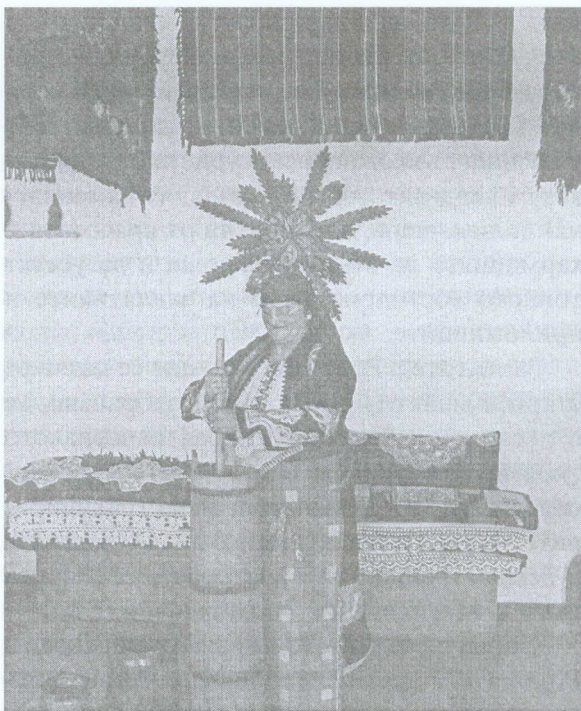
Ковачеството и традицията в извличането и обработката на метали датира от времето на траките. Доказателство представляват археологическите находки — оръдия на труда, за лов и бойни оръжия отпреди новата ера. С особена почит се славели ковачите през ранното Средновековие и Възраждането. Изработваните от тях изделия — брадви, секири, топори, остриета за коси, комплекти за огнището — намирали широко приложение в дома на всяко домакинство. През епохата на Възраждането в региона имало обособени три ковашки центъра — Мадан, Девин и Смолян, в които майсторите правели ножове и пушки, ковани звънци за стадата — татралки и тюмбелеци. Днес занаятът се практикува от самоуки майстори и възпитаници на Средно художествено училище по приложни изкуства в град Смолян, които изработват основно сечива, прибори за огнища, огради и парапети.

Зидарството, известно още като дюлгерство, датира от незапомнени времена по родопските земи. Зидарите използват за строителството камък, дърво, кал и глина, от които впоследствие са създадени най-добрите образци на местната възрожденска архитектурна школа. Впечатлява прецизното изпълнение на сложни и трайни във времето конструктивни елементи, пропорционални пространствени решения, невероятен усет и съчетание на архитектурния силует на сградата с околния ландшафт. Строителни центрове са били Устово, Райково, Смолян, Петково, Момчиловци, Широка лъка, където и до днес могат да се видят отделни сгради, ансамбли и дори цели селища, дело на първокласните строители. Специфични строителни умения се изграждат в Доспатския и Девинския район, където се създават школи за опитни майстори-чешмари — чешмеджии. Според местните традиции за най-голямо достойнство се е смятало да се остави каптиран водоизточник за поколенията. Традицията на чешмарството е запазена до наши дни и майсторството се предава от баща на син. В Доспатско има над 1360 чешми, а Доспат е известен още като град на чешмите. Изградени са чешми с един, два, три до 24 чучура.

Тъкачеството поражда с умението на родопчанките, да вплитат в своите текстилни

пана пъстротата на родопската природа. Само допреди 60—70 години всички тъкани, необходими за дома и семейството са изработвани собственоръчно от жените. Процесът е обхващал дейностите от първоначалното обработване на вълната, конопа и лена — изпридане, багрене, сноване, тъкане и ушиване на платното. Традицията се предава на поколенията още от ранна детска възраст и до днес са съхранени познанията за материал и технологии, сръчности и художествен усет за съчетание на композиции. През Възраждането се появяват по-сложни техники на тъкане и съчетания на цветовете, а до 40-те години на XX в. приготвянето на сватбени дарове, тъкани и облекло е било най-голямото изпитание за родопската мома. Днес в повечето малки селища е запазено умението да се преде и тъче на вертикален стан, като все още има жени, които използват стари технологии за производство на шаяк и каширани тъкани. Възпитаниците на Средното художествено училище по приложни изкуства в Смолян продължават традициите в текстилния дизайн и производството на тъкани.

Други специфични умения и приложни занимания на родопчанката са **плетенето** на една, две и пет куки и **везането**. Плетаческите умения на родопчанките в Девинско и Доспатско са свързани и с изкусното низане и правене на мънистени накити — гривни, гerdани, колани, накити за шапки, амулети. Достижения в областта на везането са ажуреното и изпълнено с „пълнеж“ вземо върху обредни тъкани, предимно за сватба. Днес традициите във везането са най-широко за-

пазени в изработването на терлици и в изделията на дизайнери на родопско облекло.

Съвременните родопски занаяти съчетават традициите на няколко култури с модерен дизайн, създавайки уникални творби, неизменно свързани с колорита на приро-

дата и духа на планината. Посещенията в ателиетата на родопските майстори — дърворезбари, медникари, тъкачки, майстори на музикални инструменти, предоставят уникална възможност на туристите да видят как се създават пъстрите изделия на занаятчиите и дизайнери, вдъхновени от красотата и хармонията на Родопска планина и да усетят топлото гостоприемство на занаятчиите и приложниците.

Занаятите в Родопите все още се пазят от старите майстори. Макар и позабравени, те очакват своя Ренесанс покрай нарасналото търсене от туристите и ценителите на истинското изкуство. Демонстрация на традиционните родопски занаяти може да наблюдавате в демонстрационните центрове в с. Широка лъка, с. Моголища и с. Момчиловци.

Наред с развитието на занаятчийството в Родопите, с древна история са и много фолклорни обичаи, запазени и до днес.

Кукерските карнавали — свързани с древен езически обичай, посветен на прогонването на злите духове и наричане за плодородие, изобилие и здраве. Централно място се отделя на групата момци и млади мъже със страшни кожени маски, които изпълняват древни сцени и танци под ритъма на стотиците вързани по телата им чанове.

По стара традиция в първите дни на месец март в с. Широка лъка, рано сутринта на „Пес понеделник“, т.нар. широколъшки пясци се събират на площада и тръгват да обикалят селището. По време на обиколката старите хора се стремят да откъснат по нещо от маскираните, за да има плодородие и изобилие по домовете им. Древният езически обичай, обогатен с християнски елементи, се изпълнява за плодородие, изобилие и здраве, възпроизвежда основни митологии за сътворението на света. Кулминацията на празника е в неделя, когато гости на широколъшките „пясци“ са кукерски състави от цялата страна. Ритуалните кукерски игри завършват с народно веселие и хора.

Лазаруване в Златоград и Широка лъка се празнува на Деня на св. Лазар — осем дни преди Великден. Момите, наричани лазарки, се събират в дома на една от тях. След това пременени в традиционни фолклорни носии обикалят къщите из селото, пеят обредни лазарски песни и благославят за здраве, щастие и берекет. Стопанинът на дома ги дарява с яйца, плодове и дребни подаръци. В миналото на Лазаров ден момците от селото са поисквали ръката на своята избраница. Празникът носи пролетно настроение и изпълва околността със звънки родопски песни.

Всяка година край родопското село Гела през първа неделя на август, в местността Илинден, край параклиса „Св. Илия“ се провежда **традиционният Илинденски събор**. Празникът е тачен както от жителите на Гела, така и от цялото население на среднородопския край, той е и своеобразна родова и фамилна среща, завършваща с чевеърмета, народни хора и песни. Съборът привлича и много български и чуждестранни туристи със станалото традиционно национално надсвирване с гайди.

Предой е традиция, с която в Средните Родопи се поставя началото на лятната паша за овчите стада. Днес може да се наблюдава в с. Моголища, на Празника на св. Константин и Елена. Предоят започва с бяла овца, вакла, близнила, за да е спорна годината или първата изскочила, за да излезе бързо и лесно мандрата. След издояването на овцете започва меренето на млякото — според млечността на овцете се определя и кой сто-

панин колко мляко ще получи. Празникът се отличава с богата трапеза, изобилна на млечни продукти — прясно сирене, подквасено мляко, бърканица. За здраве на стопаните и за спорна мандра се яде овчи курбан.

Мюсюлманските религиозни празници се определят според лунния календар, затова всяка година се падат на различна дата. Байрямите са празниците, когато разпръснатите семейства се събират по родните места. Хората отбелязват Байрям и с тържества в центъра на селото. Играят се турски и български народни танци, пеят се песни — както турски, така и родопски. За празника се приготвят баници и баклави, чеверме. На Курбан Байрям в с. Гьоврен се изпълнява обичаят Байрямски дракуси (вампири), който много прилича на кукерските игри. Мюсюлманите от района празнуват всяка година на 6 май празника Адерлез, с който бележат началото на летния цикъл от земеделската и животновъдната година. Основният ритуал на Адерлез е гадаенето по китка. Сутринта на 6 май момите стават рано и отиват на реката да си мият лицата. От реката се събират върбови клонки и се правят пояси и венци, които се окачват над домашната врата, за да е здраво семейството през цялата година. Вечерта започва гадаенето по китките, които са вързали предната вечер. Всички китки се събират в голям съд, от който възрастна жена вади напосоки китка, докато момите пеят. Според съдържанието на куплета, на който е извадена китката, се гадае за бъдещето на тази, чиято е китката.

Музикалните традиции са още един аспект от пъстрия фолклор на региона. Родопските песни са изпълнени с образност, емоционалност и равномерно ритмуване. Всяка родопска песен е първо изпакана и след това

изпята. Неслучайно Иван Вазов е нарекъл Родопите „море от песни“. Редом до симфоните на Бетховен, като мирно земно послание на космическата совалка Чалънджър, лети и родопската песен „Излел е Делъо хайдутин“, изпята от Валя Балканска. Песните на родопчани — това са прегърнати гласове в словото, в мелодията и в гайдата. За да изсвири песента си, родопчанинът създава своята уникална, минорна пентатоника — пет типични родопски тона като звукоред на прегърнати мелодични гласове. За да бъдат съхранени тези традиции, в Широка лъка е създадено Средно фолклорно музикално училище с тридесетгодишна история, в което се учат деца от цялата страна. Прочутите ансамбли в Смолян — „100 каба гайди“, ДАНПТ „Родоп-па“, Детско-юношески фолклорен ансамбъл „Орфей“, както и многобройните самодейни състави към читалищата съхраняват и популяризират богатството на родопския фолклор в страната и в чужбина.

Родопчани се славят и с **кулинарните си традиции**. Сред традиционните ястия спадат качамак със сирене и масло, сирене по родопски с картофи и боб, родопско чеверме, пататник, смилянския фасул, клин (родопска баница), катми и пр. Само в Родопите се срещат т.нар. смилянски фасул и фасульовица. Родопските ястия са вкусни, защото продуктите са произведени в екологично чиста среда, а животните пасат спокойно в гората и сред тучните родопски ливади.

Възрожденската архитектура, живите традиции на родопските занаяти и пъстрият фолклор на Широка лъка и някои други родопски селища са голямата „магия на Родопите“, която за съжаление все още не е заела своето място в културния туризъм на България.

ЛИТЕРАТУРА

- Архитектурно наследство на България (под общата редакция на Ст. Стаматов). С., БАН, 1988.
Бръмбаров, И. Родопи рекреационна територия. С., Галик, 2001, 213 с.
Енциклопедия България. С., БАН, 1988.
Илиев, С. Западни Родопи — пътеводител. С., 2003, 180 с.
Кираджиев, С. Енциклопедичен географски речник на България. С., ИК „Петър Берон“, 1999, 464 с.
Кожухаров, Г. Българската къща през пет столетия (кр. на XIV в.—кр. на XIX в.). С., БАН, 1967.
Кратка история на българската архитектура. С., БАН, 1965.
Крумова, Я., И. Ниновски. Атлас на България. С., Датамап-Европа, 1999, 178 с.

- Лесидренска, Т. Пътеводител на занаятите и културните традиции в Родопите. Смолян, ПРИНТА-КОМ ООД, 2000, 83 с.
- Матеев, М. Едно забележително творение на старата архитектура в Родопите. Пловдив, 1998.
- Миланов, З., М. Райчев и др. 100-те национални туристически обекта. С., Медицина и физкултура, 1987.
- Михайлов, И. Родопи. Туристически справочник. Бургас, 2000.
- Стоянов, Я., А Чиликова. 35 интересни места в Западни Родопи. С., Екоорганизация — Родопи, 2005.
- Тишков, Х., Г. Калайджиев. Рекреационни туристически ресурси. Благоевград, „Н. Рилски“, 1999, 165 с.
- Чиликова, А. Из Средните Родопи. Пътеводител. МЕО — Родопи, 93 с.
- Чиликова, А. и кол. Средните Родопи в страната на Орфей — мултимедиен пътеводител.
<http://www.alternative-tourism.org>
<http://www.bulgariatravel.org>
<http://www.discoverbulgaria.com>
<http://www.rhodope.net>
<http://eco.rhodope.net>
<http://rodopi.start.bg>
<http://www.rozhen.com>

THE MAGIC OF THE RHODOPE EXPRESSSED IN THE ARCHITECTURE,
 THE LIVING TRADITIONS AND THE COLORFUL FOLKLORE OF SHIROKA LAKA
 DURING THE PERIOD OF THE BULGARIAN RENAISSANCE

Dessislava Alexova

(Summary)

The survey examines the architecture, traditions, crafts, folklore, local festivals and celebrations in the Rhodope Mountains and mostly in the village of Shiroka laka from the period of the Bulgarian Renaissance. There is an accent on typical Rhodope houses, architectural ensembles and reserves which have preserved specimens of the beautiful Rhodope residential architecture from the Renaissance. The village of Shiroka laka is an architectural and ethnographic reserve, known for its patriarchal traditions and customs in Bulgaria with the only one Secondary School of Folk Music and Performing Arts, revival houses and almost unspoilt street network, Church of the Assumption and Ethnographical Museum.

An analysis of crafts and traditions preserved in Rhodope Mountains has been made — copersmithing, tradition in processing of gold and precious metals, known as kuyumdzhinstvo, blacksmithing, masonry, known as dyulgerstvo, wood plastic, weaving, knitting, braiding, etc. The survey examines also the preserved folk customs: Mummer's carnivals — related to an ancient pagan custom, dedicated to the expulsion of evil spirits and referred for fertility, abundance and health, known as pesiatsi, the day of Saint Lazarus rituals, Predoy — a tradition at the beginning of summer grazing for sheep flocks, Muslim religious holidays, musical traditions and songs.

The architecture, the living traditions of the Rhodope crafts and the colourful folklore of Shiroka laka and some other places in Rhodope Mountain from the period of the Bulgarian Renaissance have given the uniqueness of the destinations which place has not yet undertaken in cultural tourism in Bulgaria.